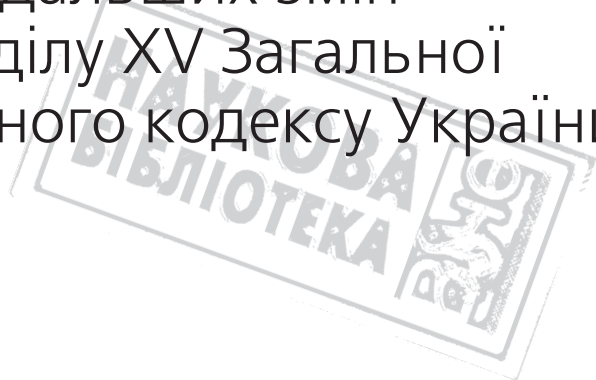

Покарання неповнолітніх: аналіз та моделювання подальших змін і доповнень до розділу XV Загальної частини Кримінального кодексу України

16

Егор НАЗИМКО,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
Донецького юридичного інституту
МВС України

*Майбутнє неповнолітніх злочинців сумнівне.
З них ще можуть вирости порядні люди.*

Станіслав Єжи Лець,
видатний польський поет, філософ,
письменник-сатирик XX століття

Проблеми державного та суспільного впливу на осіб, які вчинили злочин у неповнолітньому віці, є завжди актуальними й потребують докладного наукового аналізу та комплексного розроблення.

У сучасній юридичній літературі висловлюються найрізноманітніші пропозиції щодо створення специфічних видів кримінальних покарань, які застосовувалися б тільки до неповнолітніх злочинців і враховували особливості їхнього розвитку. Проте, зазначає О. Северин, у цих пропозиціях не даються рекомендації щодо створення конкретної моделі такої системи покарань, не приділено належної уваги особливостям призначення покарання неповнолітнім і в судовій практиці [5, с. 1].

Згідно з положеннями статті 98 КК України до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом може бути застосовано виключно такі види покарань, як штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний термін. Штраф відповідно до статті 99 КК України застосовується лише до неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернено стягнення. Відповідно до положень чинного цивільно-процесуального законодавства України таких неповнолітніх практично немає, тому що на роботу за трудовим договором приймають як виняток осіб, яким виповнилося 16 років, за згодою одного з батьків. Згідно зі статтею 101 КК України арешт може застосовуватися до неповнолітнього, який на час постановлення вироку досяг 16 років.

У зв'язку з цим існує серйозна законодавча проблема у справі покарання неповнолітніх, яка вже не раз привертала увагу вітчизняних криміналістів. Річ у тім, що ст. 98 КК України передбачено вичерпний перелік покарань, які може бути застосовано до осіб, котрі не досягли 18 років. Отже, якщо санкцією статті особливої частини КК України, за якою засуджується неповнолітній, передбачено лише види покарань, котрі з огляду на його

вік не можуть бути до нього застосовані, суд має звільнити його від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру. Однак на законодавчому рівні цю проблему й досі не розв'язано. На практиці суди у 69,4% випадках звільняють неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням (табл. 2).

Уже за роки незалежної України захищено більш як десять дисертацій з різних питань кримінальної відповідальності (в тому числі й покарання) неповнолітніх. З огляду на таку динамічну розробку окресленої проблеми ситуація як у законодавчому, так і в правозастосовному аспектах мала змінитися на краще. Однак, якщо переглянути зміни та доповнення у сфері покарання неповнолітніх, внесені до розділу XV Загальної частини Кримінального кодексу України 2001 року, яким саме встановлюються особливості кримінальної відповідальності та покарання цієї категорії осіб, то побачимо, що ситуація посутньо не змінилася. На підставі ухвалення та набрання чинності двома законами України (Закон України № 270-VI від 15.04.2008 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» та Закон України № 4025-VI від 15.11.2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності») відкоригували три статті цього розділу, що регламентують питання покарання неповнолітніх.

Для наочності наводимо зміни та доповнення, внесені до розділу XV Загальної частини Кримінального кодексу України 2001 року у сфері покарання неповнолітніх (табл. № 1).

Таблиця 1. Зміни та доповнення до статей розділу XV Загальної частини Кримінального кодексу України 2001 року

№ з/п	Реквізити закону, яким внесено зміни та доповнення	Чинна редакція статті (частини статті) на момент внесення змін та доповнень	Редакція статті (частини статті) після внесення змін та доповнень
1	Закон України № 270-VI від 15.04.2008 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності»	<p>Стаття 102. Позбавлення волі на певний строк</p> <p>1. Покарання у вигляді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, не може бути призначене на строк більше десяти років, а у випадках, передбачених пунктом 5 частини третьої цієї статті, – більше п'ятнадцяти років. Неповнолітні, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах.</p> <p>3. Покарання у вигляді позбавлення волі призначається неповнолітньому:</p> <p>1) за вчинений повторно злочин невеликої тяжкості – на строк не більше двох років.</p>	<p>Стаття 102. Позбавлення волі на певний строк</p> <p>1. Покарання у вигляді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років*, крім випадків, передбачених пунктом 5 частини третьої цієї статті. Неповнолітні, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах.</p> <p>3. Покарання у вигляді позбавлення волі призначається неповнолітньому:</p> <p>1) за вчинений повторно злочин невеликої тяжкості – на строк не більше одного року шести місяців.</p>
		<p>Стаття 104. Звільнення від відбування покарання з випробуванням</p> <p>2. Звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути застосоване до неповнолітнього лише у разі його засудження до позбавлення волі.</p>	<p>Стаття 104. Звільнення від відбування покарання з випробуванням</p> <p>2. Звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути застосоване до неповнолітнього лише у разі його засудження до арешту або позбавлення волі.</p>
2	Закон України № 4025-VI від 15.11.2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності»	<p>Стаття 99. Штраф</p> <p>2. Розмір штрафу встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>	<p>Стаття 99. Штраф</p> <p>2. Розмір штрафу, в тому числі за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання лише у вигляді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>3. До неповнолітнього, що не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, засудженого за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання лише у вигляді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано покарання у вигляді громадських робіт або виправних робіт згідно з положеннями статей 100, 103 цього Кодексу.</p>

Проаналізуємо зміни та доповнення, наведені у табл. 1.

І. Законом України № 270-VI від 15.04.2008 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» було внесено зміни та доповнення до редакцій ст.ст. 102 та 104 КК України. Після редакційного корегування у ч. 1 ст. 102 КК України чітко зазначено розмір покарання у вигляді позбавлення

волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку. У редакції до 2008 року не було вказано найнижчої межі покарання у вигляді позбавлення волі для неповнолітніх. Мінімальний строк позбавлення волі для неповнолітнього, як і для дорослого засудженого, був загальним та становив один рік. Після «квітневої гуманізації законодавства про кримінальну відповідальність 2008 року» найнижчу межу було чітко окреслено – **від шести місяців**.

* У таблиці виокремлено фрагменти нормативних приписів статей (частин статей), якими було змінено та доповнено чинні редакції на момент ухвалення законів.

У сучасній ювенальній пенології та пенітенціарній практиці позбавлення волі на певний строк вважається найсуворішим покаранням у системі покарань, які можуть застосовуватися до неповнолітніх. Воно признається в разі, коли, на переконання суду, всі інші, більш м'які покарання не дають змоги досягти мети кримінального покарання. Статистика застосування позбавлення волі до неповнолітніх свідчить, що цей вид покарання призначають їм як останній засіб впливу (табл. 2).

Таблиця 2. Кількість неповнолітніх, яким призначено покарання у вигляді позбавлення волі та арешту або яких звільнено від покарання та його відбування з випробуванням у 2010 році [3]

№ з/п	Вид державного примусу	Загальна кількість	Питома вага, %*
1	Усього засуджено неповнолітніх	10882	100
2	Засуджено до позбавлення волі	929	8,5
3	Засуджено до арешту	85	0,78
4	Звільнено від відбування покарання з випробуванням	7555	69,4

Аналізуючи наведені статистичні дані, можна дійти висновку, що суди переважно дотримуються рекомендацій, зазначених у статті 17.1 «с» Пекінських правил про те, що позбавлення волі може застосовуватися до неповнолітнього тільки за серйозні злочини із застосуванням насильства або за неодноразове вчинення інших серйозних злочинів.

На практиці покарання у вигляді позбавлення волі призначають неповнолітнім у разі неможливості їх виправлення в інший спосіб. Суди, ведучи мову про призначення (або непризначення) покарання у вигляді позбавлення волі неповнолітнім, вельми докладно обґрунтовують та аргументують своє рішення.

Так, Жмеринський міськрайонний суд Вінницької області, призначаючи покарання неповнолітньому, який вчинив злочин, передбачений ч. 2 ст. 309 КК України, вважає, що виправлення неповнолітнього підсудного можливе без ізоляції від суспільства, а реальне позбавлення волі може негативно вплинути на розвиток його особистості, перервати навчальний процес [2].

Городоцький районний суд Львівської області, призначаючи покарання неповнолітньому, який вчинив злочин, передбачений ч. 2 ст. 307 КК України, підстав до застосування ст. 104 КК України не вбачає з огляду на відсутність у справі в сукупності обставин, що пом'якшують та істотно знижують ступінь тяжкості вчинених злочинів, та особу підсудного [1].

Чітке визначення найнижчої межі покарання було конче необхідне для юридичної практики. Та чи змінилася ситуація після того, як законом передбачили, що позбавлення волі неповнолітнім може призначатися строком від шести місяців? І чи доцільно було так змінювати норму закону загалом?

Як зазначав Франц фон Ліст, немає нічого більш варварського, як зловживання покаранням у вигляді короткострокового позбавлення волі в разі легких порушень. Судді необхідно надати владу для можливості замінювати тюремне ув'язнення кількома днями роботи чи доганою. Саме короткострокове позбавлення волі – безперервний потік спокуси, що розповсюджує основи фізіологічної та моральної зарази [4, с. 40]. Якщо ж говорити про неповнолітніх, то що можна очікувати у справі виправлення зазначеної категорії осіб, призначаючи їм покарання у вигляді позбавлення волі на шість місяців? У такому разі навряд чи можна розраховувати на досягнення мети покарання. У зв'язку із цим вважаємо, що

встановлення найнижчої межі позбавлення волі для неповнолітніх у вигляді шести місяців було недоречним.

Ще однією новелою, присвяченою покаранню неповнолітніх, стало більше з набуттям чинності «квітневим гуманістичним законом» – до цієї групи осіб стало можливим застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням в разі засудження не лише до позбавлення волі, а й до арешту. Розширення підстав застосування звільнення від покарання неповнолітніх, безперечно, є виправданим. Однак чи варто застосовувати до неповнолітніх покарання у

вигляді арешту? Вислів Франца фон Ліста, наведений вище, дає негативну відповідь на це запитання. До того ж статистика свідчить, що покарання у вигляді арешту неповнолітнім призначають досить нечасто (табл. 2).

ІІ. Законом України № 4025-VI від 15.11.2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» було внесено зміни до ст. 99 КК України, пов'язані з гармонізацією тексту цієї статті з внесенням змін та доповнень до ст. 12 та ст. 53 КК України. Внесені зміни та доповнення до ч. 2 ст. 99 у справі штрафування неповнолітніх, по суті, нічого не змінили, а новою редакцією обмежено дію ст. 53 КК України стосовно того, що розмір штрафу не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином. Також ст. 99 КК України було доповнено ч. 3, якою встановлено, що до неповнолітнього, котрий не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, засудженого за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання лише у вигляді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано покарання у вигляді громадських або виправних робіт згідно з положеннями статей 100, 103 цього кодексу.

Аналіз нормативних приписів, що містяться у статтях 100 та 103, не дає можливості зрозуміти механізм заміни штрафу громадськими або виправними роботами. У зв'язку з цим можна дійти висновку, що в розділі XV Загальної частини КК України необхідно передбачити статтю на кшталт ст. 72 КК України, якою було б урегульовано відносини у сфері складання або заміни покарань для неповнолітніх.

Дослідивши «новели» в законодавстві про кримінальну відповідальність щодо покарання неповнолітніх, доходимо такого висновку: всі внесені зміни та доповнення були зумовлені будь-якими чинниками, але не головним – необхідністю розроблення найоптимальніших заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх, які вчинили злочин.

У зв'язку із цим вважаємо, що одним із перспективних напрямів розвитку розділу XV Загальної частини КК України є встановлення мети покарання неповнолітніх; розроблення системи покарань для неповнолітніх з урахуванням результатів соціологічних, кримінологічних та компаративістських досліджень; запровадження статей-зв'язок зазначеного розділу з загальними

* % – питома вага до кількості засуджених осіб

кримінально-правовими приписами щодо покарання, його призначення та звільнення від покарання та його відбування.

Джерела

1. Архів Городоцького районного суду Львівської області. Справа № 1–77/11 від 23.06.2011.
2. Архів Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області. Справа № 205/1440/2012 від 15.05.2012.
3. Збірник даних судової статистики щодо розгляду судами України кримінальних справ, кількості та струк-

тури засуджених осіб у 2001–2010 роках. – [Електронний ресурс]. – http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html

4. Лист Ф. Задачи уголовной политики. Преступление как социально-патологическое явление / Сост. и пре-дисл. Ст. С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 110 с.

5. Северин О. О. Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних з позбавленням волі: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Северин. – Запоріжжя: Інститут права ім. Володимира Сташиса Класичного приватного університету, 2009. – 20 с.

Місцеве самоврядування в місті Києві: конституційні аспекти реформування

Юлія СКОПНЕНКО,
здобувач кафедри конституційного
та міжнародного права
Національної академії внутрішніх справ

Конституційна реформа – це політико-правовий процес повного або часткового перетворення актів конституційного рівня, що тягне відповідні до її змісту зміни конституціоналізму.

В. Кіреєв [5]

Якісні зміни, що відбуваються в українській суспільно-політичній і правовій дійсності, змусили по-новому подивитися на перебіг сучасних подій, об'єктивно оцінити їхні причини, сутність і перспективи.

Конституційна реформа стала знаменням нашого часу. Під її егідою здійснюються всі перетворювальні процеси в сучасній українській державі, з її позицій оцінюються переваги й недоліки того, що відбувається. Будучи генетично пов'язаною з державою і правом, конституційна реформа формує свій авторитет, свою актуальність, спираючись на досвід у перетворенні держави та права, в забезпеченні їх переходу на новий історичний рівень. З ім'ям конституційної реформи пов'язані надії на вихід із кризи й стабілізацію економічної та соціально-політичної ситуації [4, с. 35].

Мета цієї статті – показати, що питання здійснення реформи місцевого самоврядування, як одного з основних етапів конституційної реформи, є нагальним та актуальним.

Дослідженню сучасних конституційних перетворень присвячено праці таких учених, як Ю. Барабаш, В. Кампо, С. Ківалов, В. Кіреєв, М. Пухтинський, А. Селіванов, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.

Ухвалені в 2004 році зміни до Основного Закону було визнано неконституційними в 2010 році, незважаючи на певні сумніви в тому, чи має право Верховна Рада України відновлювати дію Конституції в первинній редакції та чи не перевищує Конституційний Суд власних конституційних повноважень, виступаючи так званим нормотворцем.

Діставши нині друге дихання, конституційна реформа починає виступати як «приз у вітчизняному політичному процесі, коли номінальний переможець виборів невідворотно проголошує курс на чергову реформу Основного Закону, безапеляційно картаючи наявний текст Конституції за невиправдану, на його думку, недосконалість» [6, с. 6]. У цьому контексті досить примарною видається рекомендація Венеціанської комісії про те, що «Конституція повинна пройти перевірку на практиці ... протягом значного періоду часу», адже навряд чи Конституція України зразків 1996 та 2004 років має стати конституційну практику й уже можна чітко визначити